

FEMINISTICKÝ PROJEKT JANET A. KOURANY: SOCIÁLNĚ ODPOVĚDNÁ VĚDA / ALENA ORTENOVÁ

KOURANY, JANET A. 2010. PHILOSOPHY OF SCIENCE AFTER FEMINISM.
OXFORD: OXFORD UNIVERSITY PRESS.

„Proč je vlastně takový problém zacházet s ženami a muži se stejným respektem, bez předsudků a očekávání, která zvýhodňují jedno pohlaví a znevýhodňují druhé? Jedním z důvodů je moc: věda a vědění mají ve společnosti velkou moc, a kdo je kontroluje, disponuje nejen symbolickou, ale ve vzrůstající míře i ekonomickou mocí.“ (Linková 2009: 1)

V následujícím textu představuji práci významné současné americké kritické teoretičky Janet A. Kourany.¹ Ačkoli je její kniha *Philosophy of Science after Feminism* z roku 2010, pokládám za přínosné recenzovat ji v češtině i s určitým časovým odstupem, a to především proto, že je stále aktuální v souvislosti s probíhající reformou výzkumu a vývoje v České republice, problematikou excelence ve výzkumu a otázkou vztahu vědy a společnosti a neboť se dotýká zcela zásadně nerovného postavení žen ve společnosti a otázek vlivu vědy na společnost, i statusu žen. A také proto, že je skvělou prací v oblasti filosofie vědy a feminismu a souvisí se strukturální změnou společnosti. Na citát české socioložky Marcely Linkové (kteřá se v českém prostředí kriticky zabývá vědními politikami, důrazem na ekonomické aspekty vytváření znalosti a komerčním využitím výsledků, snahou o zachování tradičního vnímání vědy jako oddělené sféry, kterou kontrolují pouze výzkumné komunity apod.) jsem si vzpomněla při čtení recenzované knihy, neboť pregnantně (podobně jako Kourany – viz dále) vyjadřuje mocenské aspekty znalostních praktik i důvody neochoty zbavovat se tradičních předsudků a stereotypů.

Feministická filosofka Janet A. Kourany se už po mnoho let zabývá vědou a filosofií z feministické perspektivy a filosofií vědy. Především ji zajímá, jak věda utváří společnost a společnost vědu. Historie sociologie a sociologie vědy ji sice odvrátila od osvícenských idejí o neutrální vědě, nedotčené sociálními problémy, nezávislé, zároveň se však nikdy zcela nevzdala osvícenské myšlenky prosperity a spravedlivé lidské společnosti postavené na základech rozumné a spolehlivé vědy, myšlenky, již sdílí mnoho feministických vědců a vědkyň, filosofů a filosofek a historiků a historiček vědy. Už v knize *Philosophy in a Feminist Voice: Critiques and Reconstructions*, souboru kritických esejí (Kourany 1998), Kourany jasně vyjadřuje svůj názor na historii filosofie: „Filosofie, tak jak ji známe dnes na západě, je velkým produktem misogynických mužů minulosti, mužů, kteří byli buď nevšímaví k potřebám a zájmům žen, anebo jejich ideje byly v protikladu k těmto potřebám a zájmům“. (Kourany 1998: ix) Vždy ji zajímal dialog mezi tzv. feministickými filosofy/kami a filosofy tradičního (mainstreamového) proudu, ale především vždy usilovala svými pracemi o změnu ve vědě a filosofii vědy. Její zatím poslední kniha *Philosophy of Science after Feminism* je toho skvělým důkazem. Kourany se snaží jednak „umístit“ vědu v jejím širším společenském kontextu, ale také artikulovat nové, komplexnější chápání vědecké racionality, takové, jež spojuje etické, sociální, morální a epistemické otázky. Kourany je přesvědčena, jak píše již v předmluvě, že filosofové vědy by měli být vybízeni k podpoře společensky odpovědné vědy (*Socially Responsible Science*,

UDRŽITELNOST A ROZVOJ MENTORINGOVÝCH PROGRAMŮ PRO ŽENY V KONTEXTU GENDEROVÉ STRUKTURÁLNÍ ZMĚNY AKADEMICKÝCH INSTITUCÍ / Kateřina Cidlinská

Ve dnech 8. a 9. října 2012 probíhal na mnichovské Univerzitě Ludvíka Maxmiliána (LMU) mezinárodní workshop Evropské sítě mentoringových programů pro ženy v akademii eument-net. Jednalo se již o druhý takový workshop určený pro koordinátorky a koordinátory mentoringových programů a experty a expertky v oblasti personálního rozvoje, který vytváří prostor, aby rozebírali a sdíleli své zkušenosti, jak zlepšit služby a programy podporující genderovou rovnost ve svých institucích. První workshop nazvaný *Mentor Training and Coaching* se konal v únoru v roce 2010 v Lausanne a byl zaměřen na ustavování a rozvoj mentoringových programů na univerzitách a v dalších výzkumných institucích, přičemž se soustředil především na téma podpory mentorek a mentorů. Letošní ročník nazvaný „*Stabilisation and advancement of mentoring-programmes in the context of structural change*“ se věnoval novým výzvám mentoringových programů, možnostem jejich rozvoje a zvýšení efektivnosti na základě zkušeností z institucí v různých zemích a jejich roli v kontextu měnících se struktur systému vědy a výzkumu, tedy jejich potenciálu pro uskutečňování strukturální změny. Představím zde hlavní výstupy letošního workshopu pro ty z Vás, které/kteří uvažujete o založení mentoringového programu ve Vaší instituci. Prezentované programy mají za sebou již několik ročníků a díky systematické evaluaci mohly jejich koordinátorky zhodnotit, jaké měly dopady na jejich účastnice, účastníky a celou organizační strukturu a kulturu institucí, které postupy se osvědčily a které ne. Zdůrazním přitom postřehy, které mi připadaly z pohledu koordinátorky českého mentoringového programu pro středoškolačky nejzajímavější vzhledem k tomu, s jakými úskalími se setkávají snahy o prosazování opatření na podporu genderové rovnosti ve vědě v České republice.

SRS). Podrobně nastiňuje tuto ideu (SRS), představuje velký a radikální projekt, který by takovou vědu podpořil především v těch aspektech, kdy se věda může stát spojencem v boji za rovné postavení žen ve společnosti. Klade si otázky, jaké jsou možnosti a výzvy společensky odpovědné vědy, co mohou nabídnout feministické studie, jaké politické výzvy taková změna nastoluje.

Kniha je rozdělena do pěti kapitol: A Feminist Primer For Philosophers of Science, The Legacy of Twentieth Century Philosophy od Science, What Feminist Science Studies Can Offer, Challenges from Every Direction a The Prospects of Twenty-first Century Philosophy of Science.

V první kapitole, A Feminist Primer For Philosophers of Science (Feministický slabikář pro filosofy vědy), rekapituluje Kourany základní prostředky útlaku žen, které uvádí již v úvodní kapitole a dokládá je statistikami mezinárodních institucí UNICEF, UN, UNFPA aj.: ženy na světě pracují více a za nižší mzdy, požívají menší ochrany v práci, pracují v méně kvalitních, a tudíž i špatně placených odvětvích; v mnoha zemích jsou děvčátka po narození zabíjena kvůli svému „špatnému“ pohlaví (Čína, Jižní Korea, Indie, Pákistán, Bangladéš, Nepál, Egypt, Sýrie, Haiti, Kolumbie a v mnoha dalších). V Indii dosáhlo číslo „zmizelých“ narozených děvčátek 700 000. Ani násilí na ženách se na mnoha kontinentech světa nezastavilo, naopak, jak dokládá Kourany, má charakter epidemie a ženy a dívky jsou bity, nuceny k sexu, vražděny. Dle údaje UNFPA z roku 2005 je v Austrálii, Kanadě, Izraeli, Jižní Africe a USA 40–70 % zavražděných žen zabito svým partnerem. V podkapitole The Role of Science Kourany poukazuje na nižší postavení žen v historii i v současnosti (výčetem dalších problémů, jako je prostituce a pornografie, ženská obřízka a vražda ze cti, sexuální obtěžování apod.) (s. 4). Kourany je přesvědčena, že zásadní roli zde může sehrát právě věda. V další části první kapitoly argumentuje některými vědeckými výzkumy, které v podstatě zveřejnily nerovnost a diskriminaci žen (a zdá

se někdy skutečně, že na věky věků): např. výsledky některých psychologických výzkumů, které uvádějí rozdíly mezi mužským a ženským mozkem, přičemž ten druhý (ženský) je vždy druhořadý, horší. Tyto psychologické výzkumy se snaží vysvětlit rozdíly mezi muži a ženami na základě biologie. Jde totiž, jak je Kourany přesvědčena, o jedno z centrálních „poselství“ psychologických výzkumů v historii, které tvrdí, že ženy jsou druhořadé intelektuálně, společensky, sexuálně, a dokonce morálně (vzpomeňme jen na Kholbergův výzkum v 70. letech v USA a „Heinzovo dilema“ a jeho interpretaci morálního jednání jedince, pozn. autorky). Jak uvádí Kourany, mezi lety 1968 a 2008 bylo publikováno více než 15 000 takových studií, z toho více než 4000 studií jen mezi rokem 1998 a 2008! (s. 5). A výzkumy tohoto druhu stále pokračují. I v jedenadvacátém století se mnoho biologických výzkumů zabývá rozdíly mezi mužským a ženským mozkem a z nich pak vyvozují rozdíly mezi intelektem muže a ženy (lidé s menším mozkem mají horší výsledky v IQ testu apod.), což samozřejmě ovlivňuje status ženy, přístup žen ke vzdělání, k některým profesím apod. Některé výzkumnice a výzkumníci si kladou otázku, z jakých důvodů pokračují takové výzkumy. Předpokládají, že studium rozdílů mezi pohlavími není neutrální aktivitou o nic víc než studium poznávacích rozdílů mezi rasami, a může být velmi pravděpodobně zneužito jako důkaz pro nadřazenost mocnější skupiny (s. 6). Janet Shibley Hyde, již Kourany cituje, jde ještě dále a ptá se: Proč gender? Proč se výzkumy stále zabývají pohlavními rozdíly, a ne tolik rozdíly třídními anebo třeba barvoslepostí? Dopady genderových rozdílů např. na schopnost v matematice jsou podle jejího názoru zanedbatelné oproti jiným (např. styl učení se), jimiž se mohou výzkumy zabývat. Může jít dokonce o politický záměr. Např. otázky o inteligenci bílých a černých, žen a mužů, byly vždy využity pro ospravedlnění společenské hierarchie, v níž bílí muži zaujímali vedoucí postavení (s. 7). V podkapitole Toward a New Role of Science po-

Mentoring – účinný nástroj pro strukturální změnu a lék na mužskou „slepotu“ k genderovým nerovnostem

Workshop byl rozdělen do tří tematických bloků. První se věnoval možnostem mentoringu při prosazování strukturální změny, druhý rozvoji a udržitelnosti mentoringových programů na univerzitách a třetí personálnímu rozvoji institucí prostřednictvím spolupráce mezi mentoringovými programy a ostatními aktéry v rámci univerzity i mimo ni. První den byl zaměřen především na zhodnocení přínosu programů pro jeho účastnice a účastníky, druhý den se více mluvilo o jeho přínosu pro instituce.

První blok zahájila pozvaná řečnice profesorka Ada Pellert z Berlínské univerzity pro profesní studia (DUW-Berlin) proslavem na téma managementu lidských zdrojů a organizační změny. Mentoring představila jako nástroj, který je schopen propojit HR management a administrativu univerzity a akademiky a akademičky (tzn. mentory a mentorky), tedy skupiny, které mezi sebou aktuálně spíše nekomunikují, což vede často k nevhodnému nastavení personálních politik univerzit, mimo jiné k tomu, že podpora žen není přímo začleněna do personálního plánování. Jako jednu z podmínek této spolupráce připomněla i citlivé užívání jazyka, který by akademiky neodrazoval. Například místo o HR managementu radila hovořit o rozvoji mladých výzkumníků a výzkumnic či místo genderové agendy hovořit o podpoře dívek a žen. Zároveň profesorka Pellert nabádala ke snaze využít stávajících podmínek a diskursů ve vědě ve prospěch mentoringových programů a strukturální změny, například využít důrazu na excelenci a přetavit jej v důraz na potřebu být excelentní i v oblasti podpory genderové rovnosti, tedy zajistit, aby z vědy nemizely nadané doktorandky, které například v Německu představují 55 % všech studujících doktorských programů. Tedy zdůrazňovat, že kvalita se neobejde bez rovnosti (quality needs equality). Uvedla, že konkurence nevede k tomu, že nutně zůstanou ti nejlepší, nýbrž vede k tomu, že zůstanou ti, kteří nejlépe prosperují v daném systému, mají v něm nejlepší podmínky pro vlastní rozvoj. Zároveň však bylo upozorňováno na dvoj-

kládá Kourany další otázky: Je možné udělat něco pro to, aby se situace změnila? A mělo by se něco dělat? Lze uvažovat o tom, že by se výzkum zaměřoval na zájmy a potřeby žen, což znamená, že by vlády takový výzkum finančně podpořily více než výzkum, který ženy nějakým způsobem vylučuje. A radikálněji: můžeme výzkum, který hledá (biologické) rozdíly mezi ženami a muži omezovat, či dokonce zakázat? Měli by tedy vědci a politikové mít volnost v rozhodování o pokračování a vývoji výzkumu, založeném na čistě vědeckém základě, čistě „epistemickém“ spíše než na společenském? Kourany však uvažuje dále. Co když „nezávislá věda“ prostě produkuje vědu ne jako spojení rovnosti žen, ale nerovnost pouze zvětšuje? Možná proto, že po staletí ve vědě vždy dominovali muži, kteří byli vychováni v sexistické a androcentrické společnosti a vyškoleni sexistickou a androcentrickou vědeckou tradicí, muži, kteří ze sexismu a androcentrismu profitovali. Pak je možná nutné, podle Kourany, pro to, aby byla věda spojencem v boji za rovnost žen, vytvořit skutečně masivní afirmativní akci pro vstup žen do vědy. Ale tak, aby nebyly jen členkami vědecké komunity, ale aby v ní mohly skutečně setrvat, prosperovat a stát se součástí všech odvětví, na všech úrovních vědy. V podkapitole *Toward a New Role of Philosophy of Science* připomíná Kourany úsilí feministických historiků a historiček a filosofů a filosofek, kteří si po nejméně tři dekády takové otázky kladou. Vztah mezi feministickými studiemi a hlavním proudem filosofie vědy vidí v tom, co mohou feministická studia nabídnout především v otázce „objektivit“ vědy a vztahu mezi epistemickým a společenským. Úsilí o korekci špatných výzkumů, resp. jejich interpretací, může totiž pomoci ženám už jen poukazem na to, že jim nemůže být odmítnut status rovného postavení pouze proto, že jejich mozek se liší od mužského, píše Kourany. Takové příklady nekvalitní vědy „jsou analogické k těm, proti kterým je třeba vést boj i v případě výzkumů rasy, etnicity, sexuální orientace, tělesného postižení. Věda zde může být silným

spojencem, ale je třeba říci, že je často i příčinou vyšší míry nerovnosti než rovnosti“ (s. 14).

Proč však dosud filosofové vědy opomíjeli otázky týkající se společenské odpovědnosti vědy? V podstatě: Proč je současná filosofie vědy taková, jaká je? Na tyto otázky odpovídá Kourany ve druhé kapitole *The Legacy of Twentieth Century Philosophy of Science*, ve které podává přehled vývoje filosofie vědy od poloviny 20. století. Zabývá se vlivem tzv. Vídeňského kruhu² a jmenovitě některými filosofy vědy: Hansem Reichenbachem, představitelem logického pozitivismu, a jeho rozlišováním kontextu objevu a vyhodnocení, anebo pozdějším Imre Lacatosem, filosofem vědy a matematiky, který sjednotil Popperovu falzifikaci a Kuhnovo paradigma ve snaze vyloučit náhodu a najít nový model popření či upravení teorie výzkumu. Někteří z členů Vídeňského kruhu se zajímali i o sociální a politické otázky a jejich dopad na vědu a výzkum. Ve Vídeňském kruhu vidí Kourany kořeny filosofie vědy 20. století i dnešní. Současná bádání odkrývají, že motivem pro Vídeňský kruh nebyly jen abstraktní zájmy a epistemické otázky, ale také společenské a politické zájmy prosadit mj. i sociální rozměr vědy a historický kontext. Tedy, jak uvádí Kourany, Vídeňský kruh mohl být, a také byl, pro jeho členy místem společenské reformy a prostřednictvím filosofie vědy tuto reformu uspíšil. Proč však filosofie vědy ztratila sociální kontext v podobě angloamerického logického pozitivismu a jak se taková změna ustálila? Kourany se domnívá, že právě vlivní členové kruhu, kteří odešli do USA, transformovali své myšlenky a teorie na tamější ekonomické a tržní podmínky.

Ve třetí kapitole *What Feminist Science Studies Can Offer* definuje Kourany projekt společensky odpovědné vědy jako rozšíření feministického projektu zahrnutím sociální spravedlnosti pro všechny. Je ovšem tento projekt přijatelný? Pokud patří sociální otázky, kterými se kritická feministická studia zabývají, do filosofie vědy, které to jsou? Mají

sečnost této strategie, která legitimizuje a reprodukuje diskurs excelence, který vede k silně konkurenčnímu prostředí, jež se ukazuje jako méně příznivé právě pro ženy. Na druhou stranu zaznívalo, že začínající vědkyně chtějí být úspěšné teď, tedy i v kontextu současného nastavení fungování vědy a výzkumu, a je proto třeba je v tom podpořit i za stávajících podmínek.

Následující pozvaná řečnice Ulle Jager z Univerzity v Basileji se již zaměřila přímo na potenciál mentoringových programů pro strukturální změnu. Identifikovala tři hlavní strukturální dopady mentoringu: 1. přispívání k proměně „pravidel hry“, která umožňuje kritickou reflexi aktuálních kritérií excelence a úspěchu a předsudků při přijímání juniorských akademiků a akademiček; 2. etablování a institucionalizaci mentoringu do univerzitních struktur, jež vede k rozšiřování mentoringových programů a k zapojování více profesorů a profesorek, kteří díky pozitivním zkušenostem programy dále podporují a dělají jim dobré jméno mezi ostatními akademiky, a zajišťují tak jejich dlouhodobou perspektivu; 3. zvyšování povědomí o genderově specifických tématech spojených s kariérou a kariérním plánováním.

Jager dále hovořila o kontroverzi, kterou s sebou nesou mentoringové programy určené jen pro ženy, kdy ženy samy se jich nechtějí zúčastnit, protože nechtějí být spojovány se stigmatem znevýhodněnosti, resp. nechtějí být ty znevýhodněné. Na jedné straně sice ženy často uvádějí, že jsou si vědomy silné genderové nevyváženosti napříč akademickou hierarchií, na druhé straně však tvrdí, že ony samy diskriminaci nezažívají. Zde se opět vynořilo téma diskursivní strategie. Podle Jager by neměl být kladen důraz na skutečnost, že jsou ženy v akademii vystaveny diskriminaci, nýbrž na jejich podporu, neboť z této pozice se mohou podporovat vzájemně a diskriminaci tím podkopávat. Na odpor samotných žen vůči programům určeným výlučně pro ženy upozornila i Siegfried Lievens, jež představila mentoringový program Menza pro mladé výzkumnice na Univerzitě v Ghentu. Program po zkušenostech z prvního ročníku, kdy byl určen jen pro ženy, otevřel druhý ročník i mužům, neboť výzkumnice nechtěly vstupovat do ryze ženského programu,

být zahrnuty egalitářské hodnoty, a které? Ve které fázi výzkumu? Jsou to opět etické otázky, jež souvisejí s radikální změnou – se společensky odpovědnou vědou. V podkapitole The Ideal of Value-Free Science rozebírá metodologické problémy, jež musí být řešeny, aby byla feministická kritika přijata z pozice argumentů „nezávislé vědy“, podle níž mají být výzkumy striktně odděleny od etických a politických závazků.

Kourany zde polemizuje mj. s Helen Longino a jejím „kontextuálním empirismem“, kterým Longino navazovala na některé předešlé feministické myslitelky analyzující metodologicky chybně prováděné výzkumy, které vedly k genderově problematickým a sexistickým závěrům. Longino ve svém přístupu v podstatě reflektuje sociologický problém, který upozorňuje na historickou, geografickou a sociální situovanost jedinců účastnících se výzkumu (tzv. kontextuální hodnoty); řešení vidí v kritické interakci a zpětné vazbě uvnitř skupin výzkumníků, kteří participují na daném výzkumu. Kourany polemizuje s Longino v tom smyslu, nako-lik takové skupiny mohou existovat, a nastiňuje problémy, jež je třeba vidět i v tomto přístupu.

Čtvrtá kapitola Challenges from Every Direction se zabývá řadou problémů projektu společensky odpovědné vědy. Ideálem společensky odpovědné vědy je podle Kourany její odpovědnost a především morální opodstatněnost. „Existuje dlouhá tradice neochoty ze strany vědců i „nevědců“ sankcionovat každé společenské narušení vědy.“ Tato neochota se ve skutečnosti podle Kourany opírá o pět druhů zdůvodnění: epistemologické, které předpokládá, že čím více praxe se týká znalostí, zejména technických poznatků, tím více by měla být věda ponechána v rukou řádně vyškolených odborníků, nezávislých na společenské kontrole nebo doзору. Druhé – historické ospravedlnění – poukazuje na katastrofální sociální i epistemické důsledky. Kourany zde připomíná výzkumy ve stalinském Rusku, v období německého nacismu aj. Třetí –

sociologické zdůvodnění – zdůrazňuje jedinečné poznání a společenské normy institucionalizované ve vědě, a čtvrté – ekonomické zdůvodnění, jež zdůrazňuje mimořádný sociální a hospodářský pokrok závislý na všech předešlých důvodech. A konečně páté, politické zdůvodnění, jež tvrdí, že vědci mají právo na výzkum, stejně jako mají právo na svobodu myšlení a svobodu slova, a že tedy jakékoliv narušení ze strany společnosti porušuje tato práva. Kourany je přesvědčena, že aby mohla být společensky odpovědná věda akceptována, měla by odpovídajícím způsobem reagovat na všech těchto pět výzev. To ostatně následně činí v podkapitolách, v nichž se zabývá každým jednotlivým zdůvodněním a argumentací, jaká by pro obhajobu společensky odpovědné vědy měla být použita. Politickou výzvou může být např. odklon od podpory výzkumu zbraní, který čerpá největší podíl financí na vědu, vývoj a inovace, a naopak podpora výzkumů, kdy se věda stane spojencem v boji za rovné postavení žen ve společnosti apod. Apel na společenskou odpovědnost vědy v souvislosti s postavením žen a jejich diskriminací (stejně jako v souvislosti s rasismem a heteronormativitou) se nese knihou jako olympijská pochodeň.

Po předešlých kapitolách, ve kterých Kourany obhájí projekt společensky odpovědné vědy jako něčeho, co není nemožné, co by bylo v rozporu s „charakterem vědy“ nebo co by ohrozilo ekonomickou stránku vědeckého pokroku, a poté, co vysvětlila, jak by se neměli vědci a především filosofové a filosofky vědy chovat (morálně, eticky), přechází v závěrečné, páté kapitole The Prospects of Twenty-first Century Philosophy of Science ke druhé stránce projektu: co by filosofové a filosofky vědy dělat měli. Navrhuje dvě související oblasti a cíle. Za prvé, je třeba analyzovat, kritizovat a vyjasnit profesionální a etické kodexy chování vědeckých odborných organizací, jako je American Physical Society, American Chemical Society a další. Za druhé, úkolem vědy je pomoci vyjasnit vědecké výzkumné cíle,

a stejný přístup zaujali i mentoři z řad mužů. V rámci celého workshopu byla otázka zapojení mužů v roli mentorů i jejich svěřenců živým tématem. Mezi jeho účastnicemi převažoval názor, že není možné používat na různé typy mentoringu stejný „mustr“, nýbrž že je třeba v této věci citlivě zhodnotit cíle mentoringu. Například v oborech, kde jsou ženy silně podrepresentovány, jako je inženýrství, vnímaly jako důležité zapojovat v roli mentorek především ženy, které tak mohou fungovat jako jinak chybějící rolové modely. Pro výzkumnice s dětmi se zase ukazují důležité mentorky z řad vědkyň-matek, neboť z představených výzkumů vyplynulo, že kariévní uspokojení u žen rapidně klesá ve chvíli, kdy založí rodinu. Zapojení mužů mentorů zase může přispívat ke strukturální změně tím, že často teprve díky mentoringu začnou muži chápat strukturální překážky, jimž jsou ženy v akademii vystaveny, a mohou pak začít podporovat formální opatření na podporu genderové rovnosti na univerzitě, jak ukázala například Manuela Kaiser-Belz na příkladu evaluace mentoringového programu Univerzity v Göttingenu. Ze stejného důvodu připomněla i zapojení mentorů z různých generací profesorů. Na skutečnost, že muži jsou často „slepi“ ke strukturálním překážkám genderové rovnosti, poukazují i výsledky dalšího prezentovaného výzkumu, který provedla se svým týmem Dagmar Hoppel. V rámci rozhovorů se totiž ukázalo, že muži si častou nejsou vědomi, že jim na jejich místa významně pomohlo zapojení do mužských akademických sítí. Jednomu respondentovi na vysoké akademické pozici takto například nepřipadalo divné, že ji získal v relativně mladém věku a navíc poté, co nikdy nepatřil mezi nejlepší studenty, a zároveň se podívoval nad tím, co ty ženy pořád mají s tou potřebou síťování.

První blok a tím i program prvního dne workshopu uzavřela jedna z organizátorek Manuela Saurer z mnichovské LMU, jež představila výsledky průzkumu zaměřeného na mentorky mentoringového programu své univerzity. Nejvýznamnějším výstupem bylo zjištění, že mentoring má potenciál podpořit strukturální a organizační změny na univerzitách, neboť vede ke zviditelnění žen-

ve světle těchto základních hodnot (vyplývajících z prvního předpokladu) s ohledem na celkové cíle společensky odpovědné vědy. Pokud jde o první z těchto nových oblastí, Kourany uvádí, že se zde jedná o práci filosofů vědy, neboť jde o normativní projekt a filosofové vědy „mají hluboké základy v normativních otázkách“ (s. 118). V poslední části této kapitoly se Kourany zamýšlí nad tím, proč veřejně činní intelektuálové a filosofie vědy obecně nepřinesli vědě téměř nic. Podle ní jde o to, že filosofie vědy nepřináší veřejnosti témata, která by ji zajímala a týkala se jí nebo ji znepokojovala (např. rovnost a sociální spravedlnost, zneužití prostředků na výzkum, vývoj a inovace, témata, která by se týkala zneužití prostředků na výzkum o válce a výzkum zbraní, na zdravotní programy ve prospěch bohatých bílých lidí atd.).

Domnívám se, že je třeba brát argumenty Kourany velmi vážně a snažit se podílet se na takové vědecké práci, která přispěje k projektu společensky odpovědné vědy, tak jak ji Kourany ve své skvělé knize charakterizuje.

Na závěr recenze: Touha po uznání jako základní lidská potřeba

Klasická liberální myšlenka, že všichni občané jsou si rovni a zároveň každý je strůjcem svého štěstí i neštěstí, je zjednodušující. Demokratická společnost zastávající humanistické principy by měla chránit postižené, děti, staré, diskriminované ženy i muže, migranty, lidi různého náboženského vyznání, sexuální orientace, rasy apod. Kanadský filosof Charles Taylor se zabývá problematikou zneuznání v liberální politice univerzalizmu. Tematizuje požadavek uznání a důsledky zneuznání, neboť na touhu po uznání nahlíží jako na základní lidskou potřebu. Neuznání či zneuznání může způsobit ublížení, může mít formu útlaču, může druhého uzavřít do falešného, narušeného a redukováného způsobu existence. Je nutno rozvinout politiku solidarity, říká Taylor, neboť zneuznání je podle jeho názoru

největší újmou. Lidská práva nejsou ve společnosti samozřejmostí, ale mají historické a politické konotace, a diskriminace plodí negativní vidění sebe sama („zrcadlení“). Podle Taylora je třeba znevýhodněným jedincům pomáhat se začleněním do společnosti, ne jen umožňovat jejich přežívání. Slepota, která nám neumožňuje vidět rozdíly, nám brání přijmout zvyhodnění jako vyrovnání mocenských pozic (Taylor 2001).

Literatura

- Linková, M. 2009. „Nejde o to měnit ženy, ale vědeckou kulturu.“ Zpráva z konference Changing Research Landscapes to Make Most of the Human Potential. [online]. [cit. 20. 5. 2013]. Dostupné z: <http://www.zenyaveda.cz/html/index.php?s1=1&s2=8&s3=1&s4=1&s5=0&s6=0&m=1&typ=clanky&recid_cl=2405>.
- Kourany, J. A. 1998. Scientific knowledge: basic issues in the philosophy of science. Belmont: Wadsworth.
- Kourany, J. A. 2010. Philosophy of Science After Feminism. Oxford: Oxford University Press.
- Taylor, C. 2001. Multikulturalismus: Zkoumání politiky uznání (příklad Alena Bakešová, Marek Hrubec a Josef Velk). Praha: Filosofia.

Poznámky

- 1** Janet A. Kourany vystudovala filosofii na Columbia University, v současné době vyučuje na University of Notre Dame.
- 2** Skupina logiků, filosofů a teoretiků vědy, kteří se v letech 1922–1936 scházeli ve Vídni pod vedením Moritze Schlicka. Filosofické východisko kroužku tvořil logický pozitivismus (resp. logický empirismus), to jest pokus o vědeckou filosofii ve smyslu „třetího stadia“ Augusta Comta. Původním záměrem bylo vybudovat axiomaticky založenou filosofii analytických soudů, jež by se zbavila závislosti na empirii a všechny empirické otázky přenechala speciálním vědám.

-výzkumníci a tím i k posílení jejich pozice na univerzitě. Daří se tak odstraňovat tradiční argument pro absenci žen ve vedoucích pozicích, totiž že vůle vybrat ženy existuje, ale bohužel zde žádné nebyly. Samotné mentorky hodnotily pozitivně především zlepšení vlastních poradenských a vedoucích schopností a novou motivaci pro vědeckou práci díky komunikaci s mladšími výzkumníci. Další zásadní potenciál spočívá ve vytváření sítí vědkyň v rámci fakulty i mimo ni, které vedou k větší sebejistotě začínajících výzkumníků a zároveň mohou být protipólem k tzv. sítím starých známých jejich mužských kolegů. Například účastnice mentoringového programu Rhurské univerzity, o němž hovořila Bahar Haganipour, uvedly, že největším přínosem pro ně byla komunikace s ostatními začínajícími výzkumníci (doktorandkami), spíše než s jejich mentorkami. Psychologický přínos vnímaly jako větší než přínos kariérní. Zároveň však vysoko hodnotily získání neformálních znalostí o „pravidlech hry“. Saurer také upozornila, že efektivita mentoringu pro strukturální změnu se často liší podle fakult. Na LMU velice pomáhá skutečnost, že její mentoring je program zřízený vedením univerzity, a proto jednotlivé fakulty nebo osoby nemohou mentoring ignorovat. Podpoře shora jako základnímu kameni úspěchu mentoringových programů byl věnován celý následující den.

Rozvoj a udržitelnost mentoringových programů – bez podpory shora to nepůjde

Další den otevřel druhý blok, zaměřený na rozvoj a udržitelnost mentoringových programů. První prezentující, Manuela Kaiser-Belz, zdůrazňovala podobně jako její předchůdkyně nutnost podpory mentoringu v nejvyšších patrech instituce, zejména u rektora a vědecké rady, která však musí být doprovázena spoluprací různých aktérů napříč univerzitou, mezi jednotlivými studijními stupni a programy a mezi jednotlivými organizačními složkami, zejména mezi vyučujícími a personálním oddělením a především kancelá-

VYHLÍDKY SPÍŠE BEZNADĚJNÉ / KATEŘINA LIŠKOVÁ

LINKOVÁ, MARCELA, CIDLINSKÁ, KATEŘINA, TENGLEROVÁ, HANA, VOHLÍDALOVÁ, MARTA, ČERVINKOVÁ, ALICE. 2013. *NEJISTÉ VYHLÍDKY. PROMĚNY VĚDECKÉ PROFESE OPTIKOU GENDERU*. PRAHA: SLON.

Kolektiv autorek z Národního kontaktního centra – ženy a věda vydal knihu o tom, jaké to je vstupovat v současné době do vědeckého světa. Zcela v souladu s výzkumným zaměřením centra se knížka týká nerovných šancí, jimž čelí začínající vědkyně. Autorky se zaměřují na institucionální bariéry v materiálně-diskursivních prostorech vědy a v rozdílných, normativně ukotvených aspiracích vědců a vědkyň. Kniha nabízí výborný vhled do tématu, vychází z aktuálních evropských a amerických výzkumů genderovanosti vědy a navazuje na české studie o genderovaném charakteru vzdělání a trhu práce.

Jak by čtenářka čekala, často uváděným tématem je sladění zaměstnání a mateřství. Jedná se o téma důležité, neboť na ženy dopadá neúměrný díl péče, což komplikuje jejich existenci (nejen) ve sféře placené práce. Akcent na „ženu, která má rodinu“, je však snad až příliš častý. Oceňuji strukturu obsahu a pořadí kapitol, které se snaží potlačit představu, že mateřství a péče o blízké je výsadní a snad jediný problém žen ve vědě. Uvítala bych však, kdyby se v tomto kontextu více tematizovala neexistence mateřství a to, jaké dopady, pozitivní i negativní, má neuskutečnění tohoto „nejpřirozenějšího ženského poslání“ na kariéru vědkyň. Taková sonda by mohla sloužit i jako ukazatel toho, s čím se setkávají i jiné profesionálky, které v dnešním Česku nechtějí či nemohou mít děti.

Ale nyní k samotnému obsahu. V přesvědčivém a informativním úvodu autorky ukazují, jak se akademická sféra ve světě i v Česku postupně proměnila v důsledek procesu komodifikace a marketizace, které podřizují logice trhu

i veřejné instituce, včetně těch, jež byly historicky vnímány jako autonomní. Také na univerzitách a výzkumných pracovištích vznikají primární a sekundární pracovní místa. Ačkoli držitelé těch prvních stále požívají výhod stabilnějšího zaměstnání a zaměstnaneckých výhod, trend směřuje ke zhoršení pracovních podmínek a prekarizaci práce pro všechny. Kapitalistické vlivy se protínají s genderovými, což vede k relativně horší pozici žen ve vědě ve srovnání s jejich mužskými kolegy. Stereotypní představy o vědě a jejích nositelích nepočítají s ženami, což vede k odrazování studentek od akademické kariéry a k diskriminaci žen, které ve vědě přesto působí. Nerovné zacházení vede jednak k vertikální segregaci, tedy nižšímu zastoupení žen ve vyšších či vedoucích pozicích, jednak k segregaci horizontální, jež směřuje ženy do tzv. měkkých oborů (sociální a humanitní vědy) a muže do tvrdé vědy (technické a přírodní obory). V Česku se ženy ve vědě potýkají i s nespravedlivým platovým ohodnocením; vysokoškolsky vzdělané ženy u nás vydělávají jen 70 % platu mužů, což je horší poměr než průměr celé populace, a řadí se k vůbec nejhoršímu v EU. Odpovědi českých institucí, od senátu po Akademii věd, je ticho. Autorky situaci trefně pojmenovávají jako „politiku nečinnosti“. Ta se opírá o předpoklad, že genderovým nastavením české vědy není žádoucí či záhodné se zabývat, a ústí v neexistenci politiky genderové rovnosti právě na místech, kde by jí bylo nejvíce potřeba, totiž v Radě pro výzkum, vývoj a inovace či v grantových agenturách, které řídí českou vědní politiku a rozdělují prostředky na výzkum.

ří pro rovné příležitosti. Magdalena Fremdling z Univerzity v Ulmu znovu zdůraznila, že je třeba, aby byl mentoring povinně začleněn do personální politiky instituce, neboť tím bude zajištěna nejen jeho udržitelnost, nýbrž i kvalita. Jak se totiž ukazovalo během celého workshopu, na univerzitách bují pilotní projekty mentoringů, často však nemají návaznost v podobě etablovaných programů, které by se vyvíjely na základě systematických každoročních i dlouhodobějších evaluací a byly koordinovány zkušenými experty, kteří by se věnovali programu dlouhodobě. V tomto směru kladla Fremdling důraz i na udržování kontaktu s absolventkami škol, bývalými účastnicemi mentoringu, jež by mohly v budoucnu zastávat role mentorek.

S tím je spojeno další významné téma workshopu, a sice potřeba kvalifikovaných koordinátorů mentoringových programů a obecně specialistů na personální rozvoj (nejen) v akademii, kteří by měli být genderově citliví. Mohou se rekrutovat z absolventů doktorských programů, mimo jiné i proto, že kvůli reálnému počtu profesorských míst v akademii má jen malá část absolventů a absolventek doktorských programů výhled na uplatnění, nehledě na to, jak schopnými výzkumníky jsou. Proto se diskutovalo také o tom, že je třeba zavádět mentoringové programy pro osoby v postdoktorátové kariérní fázi, v rámci níž by byli párováni s lidmi mimo akademii (ze státní správy, firem, neziskových organizací), jako to dělají např. na Univerzitě v Ghentu nebo ve Frankfurtu. Zároveň zúčastněné upozorňovaly na potřebu rozbít současné stigma spojené s neuplatněním se v akademii. Také zaznělo, že ti, kteří dnes pracují mimo akademii, mají často pocit, že selhali, bez ohledu na to, jak dobře se mimo akademii uplatnili. Je proto nutné obecně hovořit o tom, jak vybavit doktorandy a postdoktorandy pro uplatnění mimo akademii, a to i v rámci mentoringových programů.

Udržitelnosti mentoringových programů se z velké části věnovala i pionýrka mezi koordinátorkami mentoringových programů pro ženy v akademii, Dagmar Hoppel, ze Štutgartské univerzity, která představila výstupy rozsáhlého výzkumu zaměřeného na mento-

V první kapitole nazvané „Ekonomie příslibu: pracovní nejistota a gender na počátku vědecké dráhy“ Kateřina Cidlinská a Marcela Linková zkoumají pohled postdoktorandek a postdoktorandů na budoucí vývoj jejich kariéry a shledávají, že začínající výzkumníci a výzkumnice aspirují na jiné cíle. Zatímco mladé badatelky vidí svou budoucnost ve středních kádrech, muži si představují svou budoucnost na vyšších a nejvyšších pozicích. Pokud mluví o rodině, akcentují muži potřebu finančně ji zabezpečit, kdežto ženy přemítají nad tím, jak sladit nároky péče s apelem na nepřerušovaný profesní růst. Prekarita vědy ale ohrožuje všechny, a tak se z romantické „vědy jako poslání“ stává „věda jako práce“.

Alice Červinková se v kapitole „Nesnesitelná lehkost mobility: osobní a profesní biografie začínajících vědců a vědkyň“ zaměřuje na transnacionální geografickou mobilitu, jež se stala novým imperativem úspěšné vědecké dráhy. Argumentuje, že pohyb mezi postdoktorskými pozicemi do velké míry určují praktiky péče, jež aktéři a aktérky volí. Genderový aspekt takových voleb je zřejmý a autorka dále ukazuje, jak je umocněn praxí tzv. vázaného stěhování, kdy jsou to především ženy, jež následují muže, a nikoli naopak.

Otázkou kombinace vědecké práce a péče o děti, která se objevuje na mnohých místech knihy, se jako hlavním tématem své stati zabývá Marta Vohlídalová. Kapitulu „Vědkyně mezi dvěma mlýnskými kameny: o podmínkách kombinace pracovního života a rodičovství ve vědecké profesi“ založila na hloubkových rozhovorech s páry, v nichž se oba věnují akademické práci. Autorka zkoumala dostupnost mimorodinných institucí péče o malé děti a představy české veřejnosti o podobě rané péče. Rovnice nedostatek míst ve školkách plus neochvějná česká víra v nutnost několikaleté mateřské péče nemá pro pracující ženy řešení. Situaci v dvoukariérových akademických párech dále komplikuje genderově rigidní rozdělení rolí v domácnosti. Ženy tak nemohou naplnit ideál vědce, který se věnuje jen a jen vědě.

Symbolické vymístění žen z vědy a spojování vědkyň s mateřstvím ukazuje kapitola „Věda jako mužská záležitost aneb mediální realita českých pop-novin“ Hany Tenglerové. Na základě analýzy českých deníků došla autorka k závěru, že ženy ve vědě jsou zneviditelnovány. Pokud se o nich píše, pak typicky na zadních stránkách a novináři neopomenou zdůraznit jejich mateřství. Pokud pojednávají o rodičovství u mužů, zaměřují se novináři na děti vědců jako na motor nových objevů. Rodičovství je prezentováno rozdílně v důsledku jiných očekávání, jež společnost klade na matky a otce.

Knihu uzavírá kapitola „V pasti dějin: křížovky feminismu a neoliberalismu v evropské politice genderové rovnosti ve vědě“ Marcely Linkové, v níž autorka analyzuje genderové politiky Evropské komise od jejich počátků v 90. letech po současnost. Ukazuje, že ačkoli zpočátku „měly transformační tah na branku“, časem se politiky rovnosti proměnily v nástroj udržování stávajících pořádků. Současné programy tzv. strukturální změny se vyznačují rétorikou nutnosti zásadních změn vědních politik, avšak jsou natolik poznamenány neoliberálními představami o povaze a smyslu trhu práce, že se od nich významná transformace dá stěží očekávat.

Název knihy odkazuje k prekarizaci vědecké práce, která se týká především nastupujících kohort badatelek a badatelů. Analýzy, které jsou v knize obsaženy, ale jedna za druhou vzdor názvu ukazují, že *genderové* vyhlídky jsou až k nesnesení jisté. Ženy vstupující do vědy se mohou připravit na realitu diskriminace jak platové, tak v kariérním postupu. Budou mít menší šance získat postdoktorský grant, omezené možnosti transnacionální mobility a naopak jistotu primárního pečovatelského o malé děti, pokud se rozhodnou je mít. Mateřství zpomalí jejich kariéru, na což nejsou připraveny ani grantové agentury, ani zaměstnavatelé; v očích obou jsou vědkyně-matky rizikem a spíše přítěží. Pokud přesto dosáhnou úspěchu a jejich jméno se objeví v tisku, budou doza-

ring, jenž se uskutečnil v letech 2010–2012 na popud německého Ministerstva pro vědu. Mezi nejvýznamnějšími faktory udržitelosti mentoringových programů se na prvním místě umístila adekvátní finanční podpora, následovaná spoluprací mezi institucemi a jednotlivými částmi univerzity, přímou podporou na rozhodovacích místech, silnými spojeními a viditelností, pravidelnou evaluací a snahou zabránit časté obměně koordinátorů. Dalším zajímavým zjištěním bylo, že do definic mentoringu většinou nebývá zařazen institucionální rozvoj, což si výzkumnice vysvětlují tím, že se instituce, respektive její představitelé, obecně spíše bojí změn. Bojí se, že mohou něco ztratit, obávají se, jak dokážou obstát ve změněném kontextu. Je proto nutné rozvíjet vyjednávací strategie a neustávat ve vysvětlování problematiky, ve výzkumech a představování jejich výstupů. Zároveň je třeba upozorňovat, že mentoring není na univerzitní půdě ničím novým, jen dosud probíhal na neformální úrovni, což však s sebou neslo znevýhodnění žen. Nebyly do těchto neformálních vztahů zahrnovány v takové míře jako muži, neboť mentoři mívají tendenci podporovat sobě podobné osoby a protože na mentorských (vyšších akademických) pozicích početně převažují muži, bývají to převážně opět muži, komu se dostává neformální podpory (k tomuto tématu více např. Gibbons, Morell 1992, Nolan 1992, Chandler 1996, Wasburn 2007, Lamont 2009). Mentoring je tedy osvědčený nástroj, jen je třeba jej modernizovat.

Personální rozvoj univerzit i firem

Třetí blok, věnovaný personálnímu rozvoji univerzit prostřednictvím spolupráce mezi mentoringovými programy a ostatními aktéry, zahájila předsedkyně sítě eument-net Helen Fuger z Univerzity ve Fribourgu, která se svou spolupracovnicí Muriel Besson představila síť mentoringových programů na švýcarských frankofonních univerzitách Resau romand de mentoring pour femmes (RRM). Zdůrazni-

jista dotazovány na to, zda dobře plní své „mateřské povinnosti“. Ani pokud vytrvají ve vědecké práci, pravděpodobně se nedočkají křesla v orgánech, které zásadně ovlivňují tuzeenskou vědní politiku. A i kdyby snad byly superúspěšné, mohou v Česku zapomenout na to, že by jim byla udělena prestižní cena, neboť tu historicky ještě žádná vědkyně nezískala. Ani výhled za hranice není utěšující, jelikož se Evropská komise smysluplných snah o genderové narovnání ve

vědě zřejmě vzdala. V tomto smyslu by si kniha zasloužila spíše název *Beznadějné vyhlídky*. Nevím, zda autorky zvažovaly tuto variaci na dickensovský titul, ale dovedu si představit, že by jim ji nakladatel rozmlouval. Od akademické knihy se neočekává, že se bude jednat o horor. To ovšem není vina autorek. Ty svou akademickou a politickou prací už léta přispívají k tomu, aby podmínky pro nás, které jsme se rozhodly pro vědeckou práci, byly co nejrovnější.

JAK SE DĚLÁ GENDER VE ŠKOLE A CO S TÍM – OD DEMOKRATICKÉ VÝUKY K DEMOKRATICKÉ SPOLEČNOSTI / KATEŘINA CIDLINSKÁ

JARKOVSKÁ, LUCIE. 2013. *GENDER PŘED TABULÍ: ETNOGRAFICKÝ VÝZKUM GENDEROVÉ REPRODUKCE V KAŽDODENNOSTI ŠKOLNÍ TŘÍDY*. PRAHA: SLON.

Právě vychází monografie Lucie Jarkovské, pracovnice katedry sociologie Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně, jež se věnuje genderové produkci a reprodukci ve vzdělávacím procesu v České republice. Publikace stojí za pozornost (mimo jiné) proto, že se tématem zabývá z perspektivy, které dosud nebyla v českém kontextu věnována větší pozornost – z perspektivy každodenní interakce ve školním kolektivu. Kniha představuje podnětný materiál nejen pro další výzkumnice a výzkumníky, ale především pro české pedagožky a pedagogy.

Publikace seznamuje s etnografickým výzkumem prováděným v jedné školní třídě šestého ročníku české základní školy. Autorka prováděla své pozorování po deset měsíců během výuky rodinné, výtvarné a hudební výchovy, kdy doslova zasedla s žáky do lavic a také (v souladu s důrazem feministické etiky výzkumu na reciprocitu) sama odučila několik hodin místo vyučující. Kromě toho se zúčastnila i různých mimořádných akcí, jako byla vánoční besídka či rodičovské schůzky, a provedla výzkumné rozhovory s vyu-

čující a školní psycholožkou. Při své výzkumné práci vycházela z etnometodologické perspektivy a z poststrukturalistických studií dětství a genderu.

Jak už jsem se zmínila, publikace je určena především samotným vyučujícím. Nepředstavuje však zjednodušující instantní návod, jak genderově citlivě učit. Naopak klade důraz na reflexivitu, na neustálé vyhodnocování a přehodnocování vlastního přístupu k výuce a k žactvu. Genderově citlivé vzdělávání podle autorky ani nelze shrnout do nějaké fixní definice. Je rozmanité a mnohovrstevnaté stejně jako kontexty, v nichž se odehrává, a vyžaduje individuální přístup jednotlivých vyučujících jako výuka obecně. Jde spíše o to vůbec přijmout genderovou optiku a začít vnímat gender jako kategorii hodnou analýzy. Autorka si je přitom dobře vědoma toho, jak je takový úkol pro vyučující složitý. Právě proto chce podrobněji prozkoumat fungování genderu v každodennosti školního prostředí, zejména porozumět vyučujícím, proč učí takovým způsobem, jakým učí. Od lepšího pochopení těchto otázek si slibuje i větší porozumění možnostem změny.

ly přitom výhody meziuniverzitní spolupráce pro mentoringové programy. Pomáhá totiž začínajícím výzkumníkům zapojovat se do profesních sítí, poskytuje více příležitostí naučit se nové věci, rozšiřuje potenciální skupinu začínajících vědkyň a mentorek, a rozšiřuje tak celkově nabídku programu. Kromě toho se H. Fuger a M. Besson, podobně jako M. Kaiser-Belz, zaměřily na důležitost spolupráce uvnitř instituce. Upozornily na současné problémy v situaci, kdy se genderové agendy často nikdo z administrativy nechce ujmout, a zároveň ti, co ji na starost mají, bývají často v rámci instituce nesystematicky roztržštěni, což jejich práci ještě ztěžuje. Je třeba je spojit. Kladly důraz na ustavení institucionálních akčních plánů podpory genderové rovnosti, do nichž by byla začleněna i mentoringová schémata.

Personální rozvoj prostřednictvím mentoringu byl vnímán jako téma i pro soukromý sektor, tedy pro firmy, v nichž mohou najít uplatnění absolventi a absolventky doktorských programů. Právě spolupráci univerzit a byznysu se věnovala Ute Hensge, která hovořila o německé mentoringové síti Mentorinnen Netzwerk. Jedná se o společný projekt akademických institucí v Hessensku a 12 technicky orientovaných firem vedených ženami. Síť se zaměřuje na podporu studentek a doktorandek za účelem zvýšit počet žen v přírodních vědách a inženýrství a zlepšit kariérní příležitosti žen v akademii i byznysu. Pro firmy znamená zapojení do sítě motivaci pro jejich zaměstnankyně, efektivní personální rozvoj, budování mezinárodních sítí a zlepšování vlastní „image“. Díky této spolupráci získává prestiž i samotný mentoring tým, že je ustaven jako součást oficiální personální politiky.

Vzkaz pro začátečnice a začátečníky i pokročilé

Hlavním poselstvím workshopu, na němž se shodly účastnice v závěrečné diskusi, je nutnost mít ve věci genderové rovnosti podporu shora (a obecně mužské spojení) a dostatečné finanční prostředky. Je třeba tlaku ze strany státu, ne jen ze strany expertek a ex-

Hlavním cílem publikace je přispět k rozvoji genderově citlivé výuky, jež se bude snažit, aby gender děti ve škole nelimitoval. Není to však cíl jediný. Prostřednictvím pochopení dynamik školní komunikace chce poukázat na potřebu a možné cesty hlubší proměny vzdělávacího procesu obecně. Aby vedl k osobnímu i občanskému rozvoji, k otevírání možností, k emancipaci od pozic, do nichž děti společnost směřuje nejen na základě pohlaví, ale například i etnicity. Aby vzdělávací proces tím, že sám bude demokratičtější, vedl k rozvoji demokracie ve společnosti. Autorka odmítá redukci vzdělání na přípravu na budoucí povolání, na ekonomické cíle individuální i kolektivní. Citlivost k genderu a jeho promýšlení může podle jejího názoru k této změně přispět zejména proto, že pomáhá obecnějšímu porozumění sociálním nerovnostem a mechanismům jejich reprodukce.

Co konkrétně tedy mohou čtenáři v publikaci najít? V úvodní kapitole autorka představuje teoretické zarámování svého výzkumu, který je ukotven v interpretativní sociologii, seznamuje s konceptualizací genderu, dětství a vzdělávání a podává shrnující přehled výstupů vybraných genderově zaměřených výzkumů ze školního prostředí. Tato kapitola je čtenářsky nejnáročnější, avšak poskytuje výborný vhled do problematiky genderu a vzdělávání a jejich zkoumání, obzvláště pro ty, pro něž jde o téma nové. Následně se již věnuje vlastní studii. Po seznámení s „metodologickou částí“ práce, s metodami sběru dat a pojednáním o etických rozměrech výzkumu, zmapuje se čtenářem výzkumné pole, prostor školy a jejího okolí a dále se zabývá výstupy výzkumu. V rámci své analýzy uchopuje autorka téma genderové (re)produkce ze tří hlavních úhlů pohledu: 1. interakcí mezi žáky, žákyněmi a vyučující; 2. diskursu; 3. představ samotných dívek a chlapců. Těmto perspektívám jsou věnovány samostatné kapitoly. Nyní představím jejich hlavní zjištění.

V kapitole „Školní třída pod genderovou lupou“, věnované interakcím, autorka ukazuje, jak se na první pohled jas-

ná linie mezi maskulinním a femininním začíná komplikovat a rozpíjet, jakmile se začneme dívat na komunikaci ve třídě pozorněji. Maskulinní a femininní identity jsou spíše rozmanité než jasně definovatelné a ohraničitelné a charakteristiky běžně spojované jen s jedním pohlavím se vyskytují i u dětí pohlaví opačného. Autorka se proto zabývala tím, jak dochází k neviditelnosti těchto rozmanitostí a k udržování představy o jasně oddělených kategoriích chlapec/muž – dívka/žena. Jednou z identifikovaných „strategií“ je neschopnost si odlišností všimnout a interpretovat je způsobem, který se neshoduje s tradiční představou o genderovém uspořádání světa. Jevy, které tento řád narušují, jsou nevědomě přehlíženy, zatímco jevy, které jej potvrzují, jsou naopak zdůrazňovány. Takto si například chlapci za své zlobení vyslouží větší kázeňské postihy než dívky, jejichž zlobení nekonvenuje s představou, že dívky jsou poslušné, a je proto více přehlíženo. Chlapci si tak mohou zhoršovat studijní výsledky, zatímco dívkám je upírána pozornost. Ukazuje se tedy, že absence genderové reflexe ve výuce může negativně ovlivňovat rozvoj dětí.

Kapitola „Moc a bezmoc v diskursu: Analýza hodin sexuální výchovy“ zaměřená na reprodukci genderově stereotypní kultury prostřednictvím diskursu se věnovala zejména silné hierarchizaci maskulinního a femininního. Hierarchizace se projevovala například v pozitivním hodnocení chlapeckého zlobení jako něčeho přirozeného a férového, co nijak neškodí harmonii kolektivu, zatímco dominance dívek ve třídě popisovaná jako „intrikářství“ byla vnímána jako jednoznačně negativní. Hodiny sexuální výchovy představovaly v tomto směru obzvláště zajímavý analytický materiál, neboť přestože jejich hlavní náplň sestávala z témat spojených s reprodukcí (menstruace, početí, porod), ženy a jejich orgány nevystupovaly v aktivní roli na rozdíl od mužů a jejich orgánů. Ženské tělo bylo jen pasivní kulisou pro mužskou akci. Zažitý diskurs se ukazoval jako největší nepřítel snah o genderově netradiční výklad, neboť v jeho

pertů. Mají-li být mentoringové programy efektivní, nelze je dělat tak říkajíc „na koleně“. Pak není ani možné ukázat, že fungují, že mají svůj potenciál. A skutečně, jak bylo možné během workshopu vypořádat, většina prezentovaných programů byla zahájena především díky finanční podpoře ze strany státu (ministerstev či národních grantových agentur) a koordinátorství mentoringových programů tak bylo ustaveno jako práce na plný úvazek, jež vyžaduje adekvátní kvalifikaci.

V tomto směru byl pro českou účastnici workshop poněkud deprimujícím zážitkem. Lze si představit, že by například Grantová agentura ČR podpořila celouniverzitní či celorepublikové mentoringové programy pro ženy, jestliže se donedávna zdráhala změnit pravidla, jež vedla k nepřímé diskriminaci mladých výzkumnic, které v době řešení grantu otěhotní? Nebo že by univerzity a výzkumné instituce ustavily samostatné pracovní pozice pro koordinátorky a koordinátory mentoringových programů? Prozatím asi těžko.¹ Na českých univerzitách není dosud standardní součástí jejich organizační struktury ani kancelář pro rovné příležitosti či genderovou rovnost, která představuje hlavního aktéra při zřizování mentoringových programů na zahraničních univerzitách.

Zároveň však bylo podnětné zjistit, jak pestré formy a cílové skupiny mohou mentoringové programy mít. V tomto ohledu jsem se shodla s přítomnými Italkami, že tato informace pro nás byla největším přínosem účasti na workshopu, neboť v ČR podobně jako v Itálii není na pořadu dne diskuse o udržitelnosti programů, nýbrž o tom, jak s nimi teprve začít. Osobně jsem měla pocit, že během prezentací neposlouchám o programech a akademickém prostředí ze „sousedství“, ale z jiné galaxie, vzhledem k tomu, že v českém prostředí jsme zvyklí na kreativitu, která se ubírá spíše opačným směrem, tedy na vysvětlování, proč opatření na podporu genderové rovnosti není možné zavádět, nebo ještě častěji na dokazování, že strukturální překážky genderové rovnosti ve vědě neexistují. V takovém případě by však bylo české vědecké prostředí v zahraničí nevídaným unikátem. Bohužel, to zřejmě ne-

rámci se pro jiný popis velice obtížně hledají adekvátní slova a alternativní metafory.

Poslední kapitola „Gender fiction“ se věnovala představám dívek a chlapců o jejich vlastní genderové identitě a identitě opačného pohlaví (byli vyzváni, aby napsali, co by se stalo, kdyby byli dětmi opačného pohlaví), o jejich dospělosti (měli popsat, co budou dělat, až jim bude třicet let) a interpretacím genderově subverzivní feministické pohádky. Tato kapitola přinesla z mého (i autorčina) pohledu zjištění, které je nejen nejzajímavější, ale především představuje největší potenciál pro genderově citlivou výuku a obecně pro proměnu přístupu k představám o genderu ve společnosti. Děti ve svých výpovědích nepracovaly s genderem jako s přirozeností (jací kluci a holky jsou), ale spíše jako s normou (co musí), což vytváří prostor pro diskusi o původu a smyslu takových norem.

Musím konstatovat, že kniha, v souladu s tím, co avizovala ve svém úvodu, rozhodně není nějakým zjednodušujícím desaterem. Jedná se o velice precizní hloubkovou studii, která odkrývá jemné mechanismy genderové (re) produkce ve vzdělávacím procesu a poukazuje na využitelnost těchto zjištění v pedagogické praxi. Poskytuje inspiraci pro zamyšlení se nad vlastní pedagogickou prací. Pro tuto inspiraci slouží kromě vlastního výzkumu také četné odkazy na další české i zahraniční studie či populárně naučné texty (např. eseje o možnostech pozitivního vyprávění o ženském těle). Autorka se nesnaží generalizovat na příkladu případové studie jedné třídy. To však neubírá její práci na síle. Díky čtivému přístupnému jazyku a konkrétním příkladům ze školní výuky může být navíc přínosná nejen pro výzkumníky a vyučující, ale i pro rodiče, neboť si v ní téměř každý může najít něco, co zná z vlastní zkušenosti. Škoda jen, že autorka provedla pozorování pouze v hodinách jedné vyučující a tří předmětů, pro které je navíc typické, že je děti vnímají spíše jako oddychové. Určitě by stálo za to podívat se, jak to chodí v hodinách méně

diskusních a navíc genderově silně konotovaných, jako je matematika nebo fyzika, a jak komunikují s žáky vyučující muži v porovnání se ženami.

Na publikaci je sympatický také osobní přístup autorky, která se nebojí čtenářům odhalit různé úvahy, pochybnosti a nesnáze, jež výzkum i samotné psaní knihy provázely. Touto „zpovědí“, jež se prolíná napříč celou publikací, ale zejména je obsažena v kapitole věnované metodologickým poznámkám, se kniha stává velice zajímavou zejména pro začínající výzkumnice a výzkumníky. Tento osobní reflexivní přístup přispívá i k naplnění ambice publikace být přínosem pro výuku na základních a středních školách. Autorka nesklouzává k mentorování, které může vyučující spíše odrazovat, ale naopak dává najevo, že si je (i na základě vlastní pedagogické zkušenosti) vědoma toho, jak těžká je snaha o změnu vlastního přístupu k výuce a vzdělávací praxe obecně. Zároveň i odkazy na širší kontext vzdělávání, včetně rétoriky národní politiky či obrazů mužů a žen v médiích, připomínají, že vyučující se pohybují v určitém rámci, v němž je složité změny prosazovat.

Širší společenský kontext se do studie dostává i tím, že autorka přihlíží i k jiným kategoriím než jen k genderu. Gender sice představuje hlavní analytickou kategorii, ale vedle ní je věnována pozornost i etnicitě, věku, sociální třídě a jejich vzájemnému působení a posilování při utvrzování stávajícího společenského řádu. Autorka upozorňuje, že zejména ve vzdělávacím procesu je nutné, aby s těmito kategoriemi nebylo nakládáno jako s individuálními charakteristikami dětí, nýbrž jako s charakteristikami sociální struktury. Jako obzvláště silná se ukázala vzájemná dynamika genderu a sociální třídy. Jelikož pro její zevrubnější sledování nebylo v této publikaci místo, autorka se jí chce více věnovat v další výzkumné práci. Pokud ji pojme tak jako sledování genderové reprodukce v každodennosti školní třídy, máme se na co těšit.

bude ten pravý důvod, proč zde na proaktivní politiky genderové rovnosti téměř nenarazíme. A těm, kteří tak často argumentují nepřenosností cizí praxe do českého kontextu, bych doporučila podívat se na tu pestrou nabídku, která v zahraničí existuje, a pokusila se z ní vybrat to nejprezentsnější. Jak ukázaly účastnice workshopu, když se mentoring podaří založit, má sladké plody – pro účastnice a účastníky i instituce. Pro Vaši inspiraci přikládám výčet mentoringových programů prezentovaných během workshopu s adresami jejich webových stránek a přikládám tipy na dvě publikace sítě eument. První představuje příručku pro zakladatele mentoringových programů v akademickém prostředí a druhá se věnuje práci s mentorkami a mentory a možnostem strukturální změny institucí.

Publikace sítě eument

Establishing Mentoring in Europe. Strategies for the promotion of women academics and researchers

Ed. eument-net, Fribourg 2008.

Mentoring for change. A focus on mentors and their role in advancing gender equality

Ed. eument-net, Fribourg 2011.

Univerzitní mentoringové programy

Bayern Mentoring <http://www.frauen-fh.de/frauenprogramme/mentoring.html>

Dorothea Schlözer Mentoring Program <https://www.uni-goettingen.de/en/361579.html>

PÉČE O NEJMENŠÍ A JAK JE TO DOOPRAVDY...? / KATEŘINA MACHOVCOVÁ HAŠKOVÁ, HANA, SAXONBERG, STEVEN (EDS.) A MUDRÁK, JIŘÍ. 2013.

PÉČE O NEJMENŠÍ: BOŘENÍ MÝTŮ. PRAHA: SOCIOLOGICKÉ NAKLADATELSTVÍ.

Péče o nejmenší: boření mýtů je publikace, jejíž vydání nelze než charakterizovat slovy „konečně!“. Konečně máme v rukou materiál, který přehledně a velmi srozumitelně uchopuje téma péče o nejmenší děti a zásadním způsobem přispívá do vyhocené diskuse o nezbytnosti výhradní mateřské péče a škodlivosti jeslí v Česku.

Tato studie, která je společným dílem sociologa a politologa Stevena Saxonberga, socioložky Hany Haškové a psychologa Jiřího Mudráka, plní především dvě klíčové role: předkládá souhrn aktuálního vědeckého poznání zejména v oblasti institucionální péče o nejmenší děti a usazuje toto téma do širšího společenského – historického i ekonomického – kontextu v Česku i zahraničí, na druhou stranu je i fascinujícím manuálem poučeného čtenáře a čtenářky, kteří chtějí dekodovat veřejné diskuse o tématech, která se nás týkají. Autoři pečlivě analyzují mýty, které v české diskusi identifikovali. Kladou provokativní otázky, poukazují na inherentní paradoxy a nelogičnosti a neúnavně ukazují, jak se některé mediální diskursy tvoří a jak je možné je poctivě dekonstruovat. Umožňují nám rozvíjet dovednost kriticky přistupovat k veřejně vystupujícím odborným autoritám a jejich popularizačním vstupům. Navádí nás k tomu, jakým způsobem klást dotazy, které nám pomohou vyhodnotit věrohodnost informací, jež nám mnohdy s odzbrojujícím sebevědomím předkládají. Je potřeba neustále kultivovat dovednost těmito výstupům porozumět a rozlišit ty, které mají smysluplné odborné základy a které ne.

Jako celek publikace ukazuje, jak náročné je činit dobrá rozhodnutí (nejen) v oblasti rodinné politiky. Představuje dlouhodobou analytickou práci týmu výzkumníků, kteří shromáždili jasné podklady na základě již existujících stu-

dií a přesvědčivě dokládají, na jakých základech stojí v Česku diskuse o péči o malé děti, s důrazem na péči mimo rodinu. Na konkrétních příkladech si připomeneme, že prostor v diskusi o rodinné politice často dostávají především osobní zkušenosti a přesvědčení, odtržená od realizovaných výzkumů či využívající existující výzkumy v přehnaně generalizované podobě. Dalším silným zdrojem je zobecnění klinických zkušeností (zejména psychologů), kteří snadno propagují falešné kauzality – svoje závěry logicky vyvozují na základě toho, jací klienti je navštěvují, a ne na základě toho, jací klienti nemají potřebu k psychologům chodit.

Z genderového hlediska je publikace pozoruhodným dokladem existujícího „kultu mateřství“, který matky svým způsobem adoruje a považuje je za nenahraditelné v péči o malé děti, ale tímto emocionálním vydíráním je uvězní v konkrétně definované roli, která může, ale nemusí být optimální nejen pro ně, ale ani pro ostatní zúčastněné, tedy především pro děti a jejich otce. Možnosti volby v demokratické společnosti by měly ženám i mužům umožnit mnohem širší škálu rodinných rolí, samozřejmě včetně těch navýsost tradičních.

Nyní si alespoň ve stručnosti představme mýty, které autoři identifikovali a které určily strukturu celé knihy.

Mýtus první: O škodlivosti rané péče o děti. Tato kapitola je zcela stěžejním textem celé publikace, a pokud ji nemůžete přečíst celou, pak tato část je tou, kterou nelze vynechat. Je zde předložen hutný souhrn aktuálně dostupných výzkumů, které se zabývají vlivem rané institucionální péče na děti, a to zejména v kontextu existujících longitudinálních studií. Autor kapitoly Steven Saxonberg zde otevřeně upozorňuje i na metodologická omezení existujících výzku-

Interkulturelle Mentoring <http://www.ia.uni-stuttgart.de/mentoring/>

Le Réseau romand de mentoring pour femmes <http://www.unifr.ch/f-mentoring/fr/about>

LMU mentoring <http://www.frauenbeauftragte.uni-muenchen.de/mentoring/index.html>

Mentoring Deutschweiz <http://www.academic-mentoring.ch/en/home/>

Mentorinnen Netzwerk <http://www.mentorinnennetzwerk.de/>

Menza <http://www.ugent.be/diversiteitengender/nl/gender/menza.htm>

REGARD <http://www.unifribourg.ch/regard/enbref/presentation-09>

Science Career Net Ruhr <http://www.scn-ruhr.de/>

Starting Doc <http://www.unil.ch/mentoring>

via: mento <http://www.mentoring.uni-kiel.de/>

Literatura

Chandler, C. 1996. „Mentoring and women in academia: Reevaluating the traditional model.“ *The National Women's Studies Association Journal*, Vol. 8, No. 3: 79–100.

Gibbons, A., Morell, V. 1992. „Key Issue: Mentoring.“ *Science, New Series*, Vol. 255, No. 5050: 1368–1369

Lamont, M. 2009. *How Professors Think: Inside the Curious World of Academic Judgment*. Harvard: Harvard University Press.

Nolan, D. 1992. „Women in Statistics in Academe: Mentors Matter.“ *Statistical Science*, Vol. 7, No. 2: 267–272.

mů. Ve stručnosti lze však konstatovat, že předložené studie poukazují na to, že návštěva jakékoliv služby od raného věku na sociální či kognitivní dovednosti dítěte v pozdějším věku buď nemá žádný vliv, nebo má vliv pozitivní. Naznačený vztah vypadá tak, že u dětí s dobrým rodinným zázemím a kvalitní nerodinnou péčí se spíše násobí pozitivní vlivy. Obecně pozitivnější vliv může mít nerodinná péče u sociálně slabších rodin a rodičů, resp. matek, s psychologickými problémy, kdy odborná péče může do jisté míry kompenzovat složitou rodinnou situaci a umožnit rodičům více se ve zbývajícím čase na dítě soustředit. Pro většinu dětí se však můžeme jednoduše spokojit s konstatováním, že i velmi rané zahájení nerodinné péče za standardních podmínek nemá na děti žádný zásadní vliv.

To samozřejmě nelze interpretovat jako doporučení k tomu, aby děti byly automaticky do této péče svěřovány, stejně tak není doporučován konkrétní věk pro zahájení vstupu do jeslí či obdobného zařízení. Na druhou stranu závěry první kapitoly mají jasné sdělení pro českou rodinnou politiku: zařízení péče o nejmenší mají v naší společnosti své místo, je možné bez obav je využívat, pokud budeme klást důraz na kvalitu zařízení. V tomto ohledu kapitola zároveň poukazuje na problematické kroky české vlády, která v opatřeních, jež se v poslední době snažila podpořit (sousedská výpomoc, dětské skupiny), poněkud rezignovala na zajištění kvality péče.

Mýtus druhý: Bylo prokázáno, že z psychologického hlediska jsou jesle škodlivé. Tato kapitola přesvědčivě poukazuje na to, jak zavádějícím způsobem vstupují do diskuse někteří psychologové a psychologové. Navazuje tak mimo jiné na zajímavý text profesora Z. Vybírala (2010), který kritizoval mediální vystupování psychologů a úroveň jimi překládaných informací. V kapitole o druhém mýtu autor Jiří Mudrák zásadním způsobem ukazuje, jak dochází k dezinterpretacím klasických prací, ať už jsou to v Česku populární studie profesorů Z. Matějčka a J. Langmajera o psychologické deprivaci nebo výzkumy Johna Bowlbyho a Mary

Ainsworth o primární vazbě. Citovaní autoři se na základě těchto zdrojů shodují na škodlivosti jeslí a nutnosti téměř výhradní péče matkou v raném věku dítěte.

Nicméně tyto klasické studie byly realizovány zcela v jiné situaci, než je péče o děti v denních jeslích či obdobných institucích určených pro malé děti, nemluvě o tom, že se nezabývají situacemi, kdy oba rodiče péči o děti sdílejí, a touto optikou tedy nelze tuto alternativu vůbec posuzovat. Pro situace, které iniciovaly uvedené studie, jsou charakteristické dlouhodobá, či dokonce trvalá ztráta rodiče – válka, pobyt v kojeneckých ústavech a dětských domovech, případně pobyt v celotýdenních jeslích. Zásadním způsobem tak opomíjí skutečnost, že v případě, kdy o děti nepečuje výhradně matka, ale jiné osoby (ať už v rodině či mimo ni), pokračuje kontinuita tohoto vztahu, dítě o matku nepřichází a péče v rodině a instituci se doplňují.

Mýtus třetí: Jesle jsou komunistický výmysl. Studium historických pramenů v této kapitole autorka Hana Hašková přesvědčivě dokládá existenci zařízení nerodinné péče o nejmenší dávno před komunistickým pučem. Navíc jako „vedlejší produkt“ poukazuje i na to, že výsledkem „komunistického sociálního inženýrství“ je právě obecně velmi obhajovaná tříletá rodičovská dovolená. Stále dokola je nutné připomínat, jak arbitrárně je argument o „komunistickém výmyslu“ používán v české veřejné diskusi čistě k devalvaci argumentů protistrany.

Velmi zajímavé je i to, že autorka kapitoly poskytuje jasná data o využívání péče v jeslích za komunismu – v nejvyšší míře bylo v jeslích okolo 20 % dětí, tedy výroky o tom, jak jesle poškodily celé generace dětí, nestojí na pevných základech. Navíc od konce 80. let, poté, co komunisté zavedli onu tříletou rodičovskou dovolenou, došlo k jasné preferenci rodinné péče, a to výhradně matkou. Otcům bylo sice od roku 1990 umožněno pobírat rodičovský příspěvek, ale až v roce 2001 získali možnost také nastoupit na rodičovskou dovolenou ze zaměstnání (Maříková, Radimská 2003).

Stínová zpráva v oblasti rovného zacházení a rovných příležitostí žen a mužů. 2008. Nadace Open Society Fund Praha.
Wasburn, M. H. 2007. „Mentoring women faculty: An instrumental case study of Strategic Collaboration.“ *Mentoring & Tutoring*, Vol. 15, No. 1: 57–72.

Poznámky

1 Stačí si jen vzpomenout, jak je genderová agenda zajištěna ve státní správě, kde se jí věnují tzv. gender focal points, kteří však většinou mají na starost zcela jiné věci a genderová agenda jim byla jen tak přilepena, aby bylo možné vykázat, že se jí někdo (formálně) věnuje (k tomu např. Stínová zpráva 2008).

„ŽENY DRŽÍ POLOVINU OBLOHY“: ZPRÁVA Z GENDEROVÉHO SUMMITU 2012¹ / Marcela Linková

Ve dnech 29. a 30. 11. 2012 se v Evropském parlamentu za účasti vrcholných představitelů a představitelů předních evropských výzkumných a vědněpolitických institucí a organizací konal Evropský genderový summit 2012. Kongres organizoval projekt genSET a European Science Foundation a partnerem projektu byla organizace COST (Evropská spolupráce ve vědě a technologiích). Genderový summit 2012 se konal v klíčovém momentu evropské politiky a politické debaty o budoucnosti výzkumu a inovací. Projednávání nového programu na podporu evropského výzkumu Horizont 2020 bylo v plném proudu, COST zavedl nový typ akce, tzv. cílenou síť, a první z nich – genderSTE – byla schválena jen krátce před summitem.